

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Гроші та кредит»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

**за темою № 15 - Центральні банки в системі монетарного та
банківського управління**

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол
від 31.08.21 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст
вищої категорії, викладач-методист, Водолазська Н.В.

Рецензенти:

1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС Пушкар О.І.

План лекції

1. *Центральні банки, їх походження та функції.*
2. *Центральний банк України: статус та організаційна структура.*
3. *Функції та завдання НБУ.*
4. *Пасивні та активні операції НБУ.*

Рекомендована література:

Основна

1. Алексеев І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівська політехніка, 2017. – 216 с.
2. Алексеев, І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2009. – 254 с.
3. Аранчій, В.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. – 362 с.
4. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. - 367 с.
5. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 368 с.
6. Ільчук П.Г. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412 с.
7. Конституція України, прийнята Законом № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
9. Про грошову реформу в Україні : Указ Президента України // Вісник НБУ. – 1996. – № 5.
10. Про заставу : Закон України № 2654-XII від 2.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
11. Про затвердження Положення про валютний нагляд : Постанова Правління НБУ від 03.01.2019 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n163>
12. Про затвердження Положення про ліцензування банків: : Постанова Правління НБУ від 22.12.2018 № 149 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18>
13. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
14. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція № 368 від 26.09.2001 р. (зі змін. і доп.) : Постанова Національного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

15. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

17. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.

18. Савлук М.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.

19. Ставерська Т.О. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2015. – 88 с.

20. Шевчук І.Л. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Х. : Видавець І.С. Іванченко, 2018. – 271 с.

Додаткова

21. Гриньова, В.М. Гроші і кредит. Навчальний посібник. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 208 с.

22. Демківський, А.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.

23. Євтушенко О.А. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник. – Д. : ДУЕП, 2009. – 172 с.

24. Івасів Б.С. Гроші та кредит. Підручник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 512 с.

25. Історія гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

26. Коваленко В.В. Банківська система України. Монографія. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.

27. Коваленко Д.І. Гроші та кредит : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

28. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2013 – 578 с.

29. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В.В. Корнєєв // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 77-85.

30. Костюка О., Лін М., Омета Г. Євразійські перспективи розвитку банківських систем. Монографія. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.

31. Коцовська Р.Р. Банківські операції. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2010. – 390 с.

32. Крупка М.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Л., 2010. – 406 с.

33. Лагутін В.Д. Кредитування : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Знання, КОО, 2010. – 215 с.

34. Манжос С. Б. Гроші та кредит. : Навчально-методичний посібник для проведення практичних занять та організації самостійної роботи для студентів денної форми навчання спеціальності «Економіка підприємства», «Міжнародна економіка». – Полтава, 2010. – 100 с.

35. Михайловська І.М. Гроші та кредит : практикум. Навчальний

посібник. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 310 с.

36. Михайловська І.М. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Новий світ 2000, 2011. – 432 с.

37. Пахомов, В.І. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – К. : МАУП, 2004.- 56 с.

38. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.

39. Черкашина К.Ф. Гроші і кредит : в схемах та таблицях. Навчальний посібник – Київ. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 214 с.

40. Щетинін А.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

41. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>

42. Офіційний сайт вільної енциклопедії Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

43. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

44. Офіційний сайт навчальні матеріали онлайн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/>

45. Офіційний сайт Асоціації українських банків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua>

Текст лекції

1. Центральні банки, їх походження та функції

Виникнення центральних банків історично пов'язане з централізацією емісії банкнот у найбільш надійних комерційних банках, які користувалися загальною довірою. Такі банки почали називати емісійними. Держави всіляко сприяли цьому процесу. Наприкінці XIX–початку XX ст. у більшості країн емісія усіх банкнот була зосереджена в одному емісійному банку, який почали називати центральним емісійним, а потім просто центральним банком. Центральний банк став центром всієї грошово-кредитної системи країни.

У країнах з розвинутою ринковою економікою центральний банк є юридично самостійним органом і підпорядковується законодавчим органам влади (парламентам, конгресам).

Центральний банк відіграє провідну роль на грошовому ринку. Він впливає на стан економіки через регулювання пропозиції грошей, а також через здатність впливати на рівень процентних ставок.

Центральний банк має особливий правовий статус, оскільки поєднує окремі риси банківської установи і державного органу управління.

Голови центральних банків можуть входити, а можуть і не входити до складу уряду країни. Це робиться для того, щоб уряд не використовував грошові ресурси ЦБ для покриття бюджетного дефіциту, а також не

стимулював грошову емісію, яка призведе до інфляції в країні.

Функції центрального банку визначаються його призначенням. З цього погляду центральний банк є:

- емісійним центром готівкового обігу;
- «банком банків»;
- органом банківського регулювання та нагляду;
- банкіром і фінансовим агентом уряду;
- провідником грошово-кредитної політики в державі.

Усі функції центрального банку взаємозалежні. Кредитуючи державу і комерційні банки, він одночасно створює кредитні засоби обігу, здійснюючи випуск і погашення урядових зобов'язань, впливає на рівень позичкового відсотка. Це визначає особливе положення, яке займає центральний банк у банківській системі, і створює об'єктивні передумови для виконання ним своєї найважливішої функції – функції грошово-кредитного регулювання економіки.

Емісійна діяльність центрального банку. Центральний банк володіє монопольним правом випуску банкнот в країні. Банкноти слугують єдиним законним платіжним засобом, обов'язковим до прийому в оплату різноманітних платежів, погашення боргів. Банкнотний «фундамент» підтримує величезну надбудову грошей безготівкового обороту, що зберігаються у вигляді залишків на банківських рахунках, та здійснюються безготівкові розрахунки за допомогою чеків, векселів, платіжних вимог та доручень і т. і.

Регулюючи випуск банкнот (а також суму обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані формувати як частину від усіх залучених депозитів і зберігати на рахунку в центральному банку), останній здійснює контроль над динамікою і вартістю кредитів в економіці.

Центральний банк як «банк банків». Центральний банк у своїй діяльності не переслідує мети отримання прибутку. Він не конкурує з комерційними банками та іншими кредитними установами на фінансових ринках. Його головна мета – забезпечити безперебійне постачання економіки платіжними засобами (інакше кажучи – забезпечити необхідний рівень ліквідності), налагодити систему розрахунків, контролювати роботу комерційних банків.

Для досягнення цих цілей центральний банк:

- зберігає резерви комерційних банків;
- надає банкам короткострокові кредити на покриття сезонних розривів і інших короткострокових потреб;
- здійснює безготівкові розрахунки у загальнонаціональному масштабі;
- здійснює нагляд і контроль за діяльністю комерційних банків.

Центральний банк є **головним банкіром і фінансовим агентом уряду**. У цій своїй ролі він:

- веде рахунки урядових установ і відомств, акумулює податки та інші надходження і здійснює платежі за дорученням казначейства;

- проводить операції з емісії та розміщення на ринку нових випусків державних позик;
- надає прямий касовий кредит на прохання уряду;
- купує державні цінні папери для власного портфеля;
- виступає радником уряду та інших державних органів щодо фінансових і загальнооекономічних питань.

Центральний банк *зберігає золотовалютні резерви країни*. В умовах існування золотого стандарту металевий запас емісійного банку був гарантійним фондом забезпечення грошей. Наявність обов'язкового золотого покриття у певному відсотку до суми випущених банкнотів дозволяла жорстко контролювати випуск готівки.

Грошово-кредитна політика. Головним завданням грошово-кредитної політики центрального банку є збереження стабільної купівельної сили грошової одиниці та забезпечення еластичної системи грошових платежів і розрахунків.

Є такі головні *методи грошово-кредитної політики центрального банку*:

- зміна процентних ставок, за якими центральний банк надає кредити комерційним банкам (офіційної облікової ставки (ставки рефінансування), ломбардної ставки);
- зміна норм обов'язкових резервів банків;
- операції на відкритому ринку, тобто операції з купівлі-продажу державних облігацій, векселів та інших цінних паперів;
- політика валютного курсу, або курсова політика.

2. Центральний банк України: статус та організаційна структура

Центральним банком у нашій країні є Національний банк України (НБУ), організований у 1991 р. на підставі закону «Про банки і банківську діяльність» (від 20.03.1991 р.). Юридичний статус, повноваження та принципи організації Національного банку України сьогодні визначаються Конституцією та Законами України «Про банки і банківську діяльність» (від 7.12.2000 р.) та «Про Національний банк України» (від 20.05.1999 р.).

Згідно з законом Національний банк України є центральним банком країни, особливим центральним органом державного управління.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є доходи його кошторису, а при необхідності – Державний бюджет України.

Структура Національного банку побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. Він являє собою систему єдиного банку та містить:

1) структурні одиниці Національного банку України:

- центральний апарат управління;
- філії (територіальні управління) Національного банку України (по

числу областей в Україні);

- Операційне управління;
- Центральне сховище;
- Державна скарбниця України;
- Центральна розрахункова палата;
- Господарсько-експлуатаційне управління;
- Група управління проектами міжнародних кредитних ліній;
- Спеціалізовані підприємства Національного банку України

(Фабрика банкнотного паперу та Банкнотно-монетний двір);

2) *структурні підрозділи Національного банку України:*

- Відомча охорона;
- Центральна бібліотека;
- Навчальний центр при Національному банку України;
- Центр наукових досліджень при Національному банку України;
- Управління організації будівництва і реконструкції.

Національний банк може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами.

До центрального апарату управління банку, який знаходиться у м. Києві, відповідно до Закону України «Про Національний банк України», належать:

- Рада Національного банку України (вищий орган управління);
- Правління Національного банку України (керівний орган).

РАДА НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ складається з 9 осіб. До складу Ради НБУ входять особи, призначені Президентом України та Верховною Радою (***4-х осіб призначає Президент України та 4-х – Верховна Рада України***). ***Голова Ради Національного банку входить до складу Ради Національного банку за посадою;*** призначення на посаду здійснюється Верховною Радою за поданням Президента України.

Строк повноважень членів Ради Національного банку – 7 років, крім Голови Ради Національного банку, який входить до складу Ради Національного банку на строк здійснення ним повноважень за посадою.

Одна й та сама особа не може бути призначена членом Ради Національного банку більше ніж на два строки поспіль.

Голова Ради Національного банку та його заступник обирається Радою Національного банку зі свого складу ***строком на 3 роки.***

Головою Ради Національного банку не може бути обрано Голову Національного банку.

Голова Ради Національного банку:

- організовує засідання Ради Національного банку і головує на них;
- скликає позачергові засідання за своєю ініціативою або за наполяганням не менше однієї третини від загальної кількості членів Ради Національного банку, а також на вимогу Голови Національного банку;
- інформує Президента України або Верховну Раду про виникнення підстав для звільнення з посади призначених ними членів Ради НБУ;
- здійснює інші повноваження і функції відповідно до Регламенту Ради Національного банку України.

Відповідно до Конституції України основними завданнями Ради Національного банку є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням.

Повноваження Ради Національного банку складаються з такого:

- 1) *розробляє Основні засади грошово-кредитної політики, публікує їх в офіційних виданнях та подає щорічно до 15 вересня до Верховної Ради України для інформування;*
- 2) *здійснює контроль за проведенням грошово-кредитної політики;*
- 3) *здійснює аналіз впливу грошово-кредитної політики на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції щодо внесення відповідних змін до неї;*
- 4) *затверджує щорічно до 15 вересня поточного року кошторис витрат Національного банку на наступний рік ;*
- 5) *подає до Верховної Ради та Кабінету Міністрів щорічно до 1 квітня*
відомості про частину прогнозованого прибутку до розподілу поточного року;
- 6) *приймає рішення про спрямування прибутку до розподілу на збільшення статутного капіталу Національного банку та формування резервів, які є джерелом фінансування інвестицій, що спрямовуються на забезпечення діяльності Національного банку;*
- 7) *затверджує Регламент Ради Національного банку України, положення про Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку;*
- 8) *приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку;*
- 9) *визначає порядок, періодичність проведення внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку та затверджує річний план його проведення, затверджує положення про підрозділ внутрішнього аудиту;*
- 10) *до 1 листопада звітного року затверджує аудиторську фірму для проведення аудиту річної фінансової звітності Національного банку;*
- 11) *до 30 квітня наступного за звітним року розглядає аудиторський висновок та затверджує:*
 - *річну фінансову звітність Національного банку;*
 - *звіт про виконання кошторису доходів та витрат Національного банку та розподіл прибутку до розподілу за звітний рік;*
 - *публікує затверджену Радою Національного банку річну фінансову звітність Національного банку на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку;*
- 12) *затверджує рішення Правління НБУ про участь Національного банку у міжнародних фінансових організаціях;*
- 13) *оцінює діяльність Правління Національного банку щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики та з інших питань,*

рішення щодо яких є обов'язковими для Правління Національного банку;
вносить Правлінню Національного банку рекомендації стосовно:

- методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики;
- окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України;
- політики курсоутворення та валютного регулювання;
- розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності;
- вдосконалення платіжної системи;
- інших питань, віднесених законом до компетенції Ради НБУ;

14) вносить рекомендації Кабінету Міністрів стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України;

15) створює Аудиторський комітет та інші робочі органи Ради Національного банку, визначає їх склад та керівників;

16) здійснює інші повноваження і функції відповідно до Регламенту Ради Національного банку України.

Рекомендації Ради Національного банку розглядаються Правлінням НБУ протягом 5 робочих днів. За результатами такого розгляду Правління Національного банку зобов'язане надіслати Раді Національного банку вмотивовану відповідь.

Рада Національного банку утворює Аудиторський комітет з метою оцінки надійності та результативності системи внутрішнього контролю в Національному банку, повноти та достовірності річної фінансової звітності Національного банку.

Аудиторський комітет є консультативним робочим органом Ради Національного банку **кількість членів якого не може бути більшою ніж 5 осіб.** До його складу, крім членів Ради Національного банку, можуть входити незалежні експерти.

У роботі Ради Національного банку можуть брати участь члени Правління Національного банку з правом дорадчого голосу. Але **Рада Національного банку не має права втручатися в оперативну діяльність Правління Національного банку.**

Членам Ради Національного банку забороняється розголошувати державну, банківську або службову таємницю, яка стала їм відома у зв'язку із здійсненням ними їх повноважень.

ПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій та здійснює управління діяльністю Національного банку.

Правління Національного банку є колегіальним органом та складається з 6 осіб: Голови Національного банку, першого заступника та заступників Голови Національного банку.

Правління Національного банку несе колегіальну відповідальність за діяльність Національного банку в межах компетенції членів Правління.

Голова Національного банку несе відповідальність за діяльність Національного банку перед Президентом України та Верховною Радою України.

Повноваження Правління Національного банку:

1) *приймає рішення:*

- щодо надання пропозицій Раді НБУ стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики;
- щодо економічних засобів та монетарних методів для реалізації Основних засад грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності і купівельної спроможності національної валюти;
- щодо банківського регулювання та нагляду;
- щодо організації системи рефінансування;
- щодо визначення та здійснення валютно-курсової політики, валютного регулювання та управління золотовалютними резервами;
- щодо функціонування платіжних систем та організації розрахунків;
- про емісію валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет;
- про встановлення та зміну облікової та інших процентних ставок;
- про диверсифікацію активів Національного банку та їх ліквідності;
- про формування резервів та покриття фінансових ризиків НБУ;
- щодо мінімального розміру золотовалютних резервів НБУ;
- про умови допуску іноземного капіталу до банківської системи України;
- про встановлення економічних нормативів для банків;
- про розмір та порядок формування обов'язкових резервів для банків;
- про застосування санкцій до банків та інших осіб, діяльність яких перевіряється Національним банком відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України;
- про створення та ліквідацію підприємств і установ Національного банку;
- про участь у міжнародних фінансових організаціях;
- про купівлю та продаж майна для забезпечення діяльності Національного банку;
- щодо встановлення плати за надані відповідно до закону послуги (здійснені операції);
- про віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;
- про фінансову спроможність приймаючого банку виконати зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами;
- про створення комітетів Правління Національного банку та делегування їм частини своїх повноважень та інші питання;

2) *подає на затвердження Раді Національного банку річну фінансову звітність, проект кошторису адміністративних витрат на наступний рік та інші документи і рішення;* надає на вимогу Ради Національного банку для інформування бухгалтерські, статистичні та інші необхідні для виконання її завдань відомості щодо діяльності Національного

банку та банківської системи України;

3) *визначає організаційні основи та структуру Національного банку, визначає перелік структурних підрозділів*, що забезпечують виконання НБУ своїх функцій;

4) *погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників структурних підрозділів*, що забезпечують виконання функцій Національного банку;

5) *визначає перелік структурних підрозділів*, що забезпечують виконання функцій Національного банку;

6) *затверджує штатний розпис Національного банку* та форми оплати праці;

7) *встановлює порядок надання юридичним особам, які мають намір здійснювати банківську діяльність, банківських ліцензій*, а також ліцензій іншим юридичним особам у випадках, передбачених законом;

8) *видає нормативно-правові акти Національного банку*;

9) здійснює інші повноваження, передбачені законом «Про Національний банк України».

Очолює Правління НБУ **Голова Національного банку**, який **призначається на посаду Верховною Радою за поданням Президента України строком на 7 років**, але не більше ніж на два строки поспіль.

Голова Національного банку:

1) керує діяльністю Національного банку у межах компетенції, визначеної законом «Про Національний банк України»;

2) діє від імені Національного банку і представляє його інтереси без доручення у відносинах з органами державної влади, з банками, фінансовими та кредитними установами, міжнародними організаціями, іншими установами і організаціями;

3) головує на засіданнях Правління Національного банку;

4) підписує протоколи, постанови, прийняті Правлінням НБУ, накази та розпорядження, а також угоди, що укладаються Національним банком;

5) вносить Раді НБУ подання про призначення на посади та звільнення з посад заступників Голови Національного банку, розподіляє обов'язки між заступниками;

6) видає акти організаційно-розпорядчого характеру, обов'язкові до виконання усіма службовцями НБУ, його підприємствами, установами;

7) ініціює перед Радою Національного банку проведення позапланового внутрішнього аудиту у структурних підрозділах Національного банку.

Голова Національного банку має п'ятьох заступників, у тому числі одного першого заступника, які призначаються на посади та звільняються з посад Радою НБУ за поданням Голови Національного банку. Вони призначаються на посаду на строк, що відповідає терміну повноважень Голови НБУ, тобто теж на 7 років, але не більше ніж на два строки поспіль.

У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання

Правлінням Національного банку рішень Ради Національного банку, які є обов'язковими згідно з цим Законом, Рада Національного банку має право звернутися до Голови Національного банку або до Верховної Ради та Президента України з викладенням своїх позицій.

Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених законом «Про Національний банк України» випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Рада Національного банку утворює **Аудиторський комітет** з метою оцінки надійності та результативності системи внутрішнього контролю в НБУ, повноти та достовірності річної фінансової звітності Національного банку.

Аудиторський комітет є *консультативним робочим органом Ради Національного банку*.

До складу Аудиторського комітету, крім членів Ради Національного банку, можуть входити незалежні експерти. Незалежним експертом може бути особа, яка має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у цих галузях, досвід роботи за фахом не менше 10 років та має бездоганну ділову репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Кількість членів Аудиторського комітету не може бути більшою ніж 5 осіб. Засідання Аудиторського комітету проводяться не рідше 10 разів на рік.

3. Функції та завдання НБУ

Відповідно до Конституції України **основною функцією** Національного банку є *забезпечення стабільності грошової одиниці України*.

При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі.

ЦІНОВА СТАБІЛЬНІСТЬ – збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню та підтримки цінової стабільності в державі.

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ – стан фінансової системи, в якому вона

здатна належним чином забезпечити можливість ефективно виконувати свої ключові функції, такі як фінансове посередництво та забезпечення здійснення платежів, і таким чином сприяти стійкому економічному зростанню, а також протистояти негативному впливу кризових явищ на економіку.

Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, перерахованих вище.

Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, **має право:**

- визначати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками, у тому числі особливості підтримання ліквідності банків, застосування економічних нормативів, формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків;
- запроваджувати обмеження на діяльність банків, у тому числі обмежувати або забороняти видачу коштів з поточних та вкладних (депозитних) рахунків фізичних та юридичних осіб;
- обмежувати або тимчасово забороняти проведення валютних операцій на території України, зокрема операцій з вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей.

Наявність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, підтверджується відповідним рішенням Ради з фінансової стабільності, повноваження якої визначаються указом Президента України.

КРЕДИТОР ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ – Національний банк України, до якого може звернутися банк для отримання рефінансування в разі вичерпання інших можливостей рефінансування.

З метою підтримки стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей Національний банк може надавати комерційним банкам кредити, які використовуються для задоволення тимчасових потреб банків і для кредитування цільових програм, пов'язаних з реорганізацією та модернізацією виробництва, розвитком окремих галузей та структурною перебудовою економіки України.

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

На Національний банк України покладено **функцію банківського нагляду. БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД** – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ

здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Національний банк забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами.

ЗОЛОТОВАЛЮТНИЙ РЕЗЕРВ – резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків [3].

БАНКІВСЬКІ МЕТАЛИ – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Основним економічним завданням центрального банку є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. На вирішення цієї задачі спрямована створювана ним система грошово-кредитного регулювання. Однією з важливих складових загальноекономічного регулювання держави є збереження високої ринкової кон'юнктури, забезпечення еластичної системи грошових платежів і розрахунків, недопущення кризових спадів виробництва і безробіття.

Як центральний банк держави Національний банк **здійснює грошово-кредитну політику**, використовуючи відповідні методи та інструменти.

Основні засади грошово-кредитної політики:

- визначають завдання грошово-кредитної політики та показники діяльності Національного банку України у середньостроковій перспективі;
- враховують тенденції та прогноз розвитку економіки, бюджетної сфери та грошово-кредитного ринку.

Головне завдання грошово-кредитної політики НБУ – регулювання безготівкової емісії, основним джерелом якої є комерційні банки, оскільки переважну частину грошового обігу становить безготівковий обіг.

Національний банк щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України:

- ✓ **до 15 березня** – прогнозні монетарні показники на наступний рік;
- ✓ **до 1 квітня** – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України;
- ✓ **до 1 вересня** – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України.

Національний банк та Кабінет Міністрів проводять **взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики**, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку.

НБУ на запит Кабінету Міністрів повинен надавати інформацію щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку.

Кабінет Міністрів, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади *на запит Національного банку* надають інформацію, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним, що має вплив:

- на стан платіжного балансу;
- на монетарні процеси;
- грошово-кредитний ринок.

Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Голова Національного банку або за його дорученням один із його заступників можуть брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів з правом дорадчого голосу. А члени Кабінету Міністрів можуть брати участь у засіданнях Правління Національного банку також з правом дорадчого голосу.

НБУ має право подавати Кабінету Міністрів пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

4. Пасивні та активні операції НБУ

Свої функції НБУ виконує за допомогою банківських операцій – пасивних та активних.

ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ – операції із залучення фінансових ресурсів.

Вони включають:

- операції з формування банківського капіталу;
- емісійні операції;
- зобов'язання центрального банку щодо комерційних банків, уряду, кредиторів і вкладників.

Головним джерелом ресурсів центральних банків більшості країн є емісія банкнот (від 54 % до 85 % усіх пасивів). На сучасному етапі випуск банкнот не забезпечений золотом. Також відмінено офіційний золотий вміст грошових одиниць.

Сучасний механізм емісії банкнот заснований на кредитуванні комерційних банків, держави, зростанні золотовалютних резервів.

Емісія банкнот при кредитуванні комерційних банків забезпечена векселями та іншими зобов'язаннями; при кредитуванні держави – державними борговими зобов'язаннями; при купівлі золота та іноземної валюти – золотом та валютою. Іншими словами, забезпеченням банкнотної емісії слугують активи центрального банку (у цьому виявляється взаємозв'язок активних та пасивних операцій центральних банків).

Джерелом ресурсів центрального банку також виступають вклади комерційних банків та їх обов'язкові резерви, які зараховуються на спеціальні рахунки, а також вклади Казначейства (тобто кошти держбюджету). На частку власного капіталу центрального банку припадає не

більше 4% пасиву.

АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ – це операції з розміщення банківських ресурсів.

Вони включають операції, пов'язані із вкладенням коштів у грошові та матеріальні активи, із формуванням золотовалютних резервів, з державними цінними паперами та кредитами, наданими комерційним банкам та уряду.

До основних активних операцій центральних банків належать:

- обліково-позичкові операції;
- банківські інвестиції;
- операції з золотом та іноземною валютою.

ОБЛІКОВО-ПОЗИЧКОВІ ОПЕРАЦІЇ мають два види:

1) позики комерційним банкам і державі під заставу цінних паперів

(комерційних векселів, казначейських векселів, державних облігацій та інших);

2) облікові операції – купівля НБУ векселів у держави та комерційних банків.

Купівля векселів у комерційних банків називається **ПЕРЕОБЛІК ВЕКСЕЛІВ**, тому що при цьому здійснюється їх вторинний облік, вторинна купівля векселів, які комерційні банки купували у своїх клієнтів.

Різниця між сумою, яку центральний банк виплачує комерційному банку при купівлі векселя, та сумою, яка буде отримана з боржника по цьому векселю, коли настане строк його погашення, створює дохід центрального банку.

Ставка, за якою НБУ надає позики комерційним банкам та веде переоблік їх векселів, називається **офіційною обліковою ставкою**, або **обліковою ставкою центрального банку**.

БАНКІВСЬКІ ІНВЕСТИЦІЇ – це купівля центральним банком цінних паперів.

Інвестиції центрального банку складаються з вкладень у державні цінні папери. Це є формою кредитування урядів більшості розвинутих країн. Треба звернути увагу на те, що у портфелі центрального банку знаходиться лише незначна частина державних цінних паперів, основну їх масу центральний банк перепродає на ринку цінних паперів. Тому саме основними кредиторами держави виступають не центральні, а комерційні банки, інші фінансово-кредитні установи, компанії, населення.

Важливою метою купівлі державних цінних паперів центральним банком є регулювання ліквідності всієї банківської системи а також управління державним боргом при проведенні грошово-кредитної політики.

Центральним банком також проводяться **операції з золотом та іноземною валютою**.

Для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України Національний банк має золотовалютний резерв.

ЗОЛOTOВАЛЮТНИЙ РЕЗЕРВ – резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані

світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків [3].

Він **складається з таких активів:**

- ✓ монетарне золото (державний золотий запас);
- ✓ спеціальні права запозичення (SDR);
- ✓ резервна позиція в МВФ;
- ✓ іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;
- ✓ цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- ✓ будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Національний банк є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Поповнення золотовалютних резервів проводиться Національним банком шляхом:

- купівлі монетарного золота та іноземної валюти;
- отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами;
- залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів.

Використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком на такі цілі:

- 1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;
- 2) витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами та операціях із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом доходів та витрат НБУ;
- 3) повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;
- 4) участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Національний банк **має право:**

- здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій;
- встановлювати плату за надані ним відповідно до закону послуги (здійснені операції);
- брати участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, а також відповідно до угод між ним та іноземними центральними банками.